

Irina MICHAJLOVA

ORCID: 0000-0002-7791-413X

Санкт-Петербургский государственный университет

[Sankt Peterburgskii gosudarstvenny universitet]

Alexandra YAKOVLEVA

ORCID: 0000-0002-0206-3238

Санкт-Петербургский государственный университет

[Sankt Peterburgskii gosudarstvenny universitet]

Andrey A. Winius (1641–1716), vertaler van fabels

Abstract

Andrey A. Winius (1641–1716) was born in Moscow in the family of Andrey D. Winius (1605–1662), Dutch merchant and manufacturer who lived in Russia from 1632 until his death. Winius junior was a high-ranking statesman who contributed a lot to Peter the Great's reforms, which made Russia a Europe-oriented power. In 1674 he translated Vondel's *Vorsteliicke warande der dieren* (1617) into Russian, supplementing this collection of fables with several texts from the *Theatrum Morum* by Aegidius Sadeler (1608). The Russian text, entitled *The Theatre of Human Life*, was distributed in handwritten form. In 1712, *The Theatre* was published in Moscow. In this article we analyze the Russian version of four fables in order to identify similarities with the sources and the changes Winius made. Besides shortening the original, he also sometimes supplemented the fables with his own moralistic thoughts. In these additions he urged readers to live honestly, respect each other, and not drink too much alcohol. In this way he tried to transfer humanistic ethical values that were common in Western Europe to the Russian society of the 17th century.

Keywords: A.A. Vinius, A.A. Winius, *Theatre of Human Life*, animal fables, Vondel, *Vorstelijcke warande der dieren*, Peter the Great.

1. Inleiding. A.D. Winius en A.A. Winius in Nederlandse literaire werken

In het Rijksmuseum in Amsterdam bevindt zich een ets van Cornelis Visscher *Portret van Andreas Deonyszoon Winius* uit 1650.¹ Deze ets vormt een geheel met het daaronder gedrukte gedicht van Joost van den Vondel:

¹ Zie <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-62.250>.

D.H. Andreas Deonyszoon Winius,
zyne Zaerse Majesteits van Ruslants Commissarius, en Mosk: Olderman

De Kroon van Moskou, steil en hemelhoogh gerezen,
En van den Beer begrimt, die goude starren draeght,
Heeft WINIUS tot haer Bevelsheer uitgelezen,
Den Olderman die zulx Alexeis oogh behaeght,
Door zyn oprechte trou dat hy hem van zyn stranden,
Der Zaersche Majesteit ten dienst, den last betrouwt
Naer 's Gravenhaegh, den stoel der zeven vrye landen,
In schyn, gelyck de Kunst zyn wezen hier ontvouwt.
Dus leeft de man, die 't recht der Russen trou verdedight,
Maer anders als zijn Zaer hem weder begenadight. (...) (WB V, 596).

De door Cornelis Visscher geportretteerde “Moskous Olderman”, A.D. Winius (1605–1662), was de vader van Andrey A. Winius (1641–1716), bewerker van Vondels *Vorsteliicke warande der dieren*, de man die ruim 200 jaar later een andere Nederlandse auteur zou inspireren tot ‘een romantisch werk.’ In 1857 schreef Jacob van Lennep het historische verhaal *Kornelia Vossius*, waarin hij de Moskoviet Andreas Winius bij professor Vossius op bezoek laat komen, waar hij Vondel tegenkomt en verliefd wordt op Vossius’ dochter Kornelia (Lennep 41–83).

De romanticus Van Lennep haalt de biografische gegevens van de vader (A.D. Winius) en de zoon (A.A. Winius) door elkaar (Michajlova 381–382). Vondels gedicht is opgedragen aan de vader, en het was de vader die in 1653 een bezoek bracht aan Nederland waar hij Vondel had kunnen ontmoeten. Maar Van Lennep schrijft het toe aan de zoon (die in 1653 maar 12 jaar oud was) en smukt zijn verhaal op met reële historische feiten uit diens leven: de tekst wordt in dit artikel enkele keren geciteerd om het droge relaas over de Moskoviet A.A. Winius kleurrijker te maken.

2. A.A. Winius als Russische staatsman en vertaler

Andrej Andrejevitsj (Andries Andrieszoon) Winius, *moderniser of Russia*, zoals Kees Boterbloem hem noemt (1), is vooral bekend als een van de hoogste ambtenaren in Rusland die rond 1700 twee Russische tsaren heeft gediend: tsaar Aleksej en tsaar Peter. Zijn vader, Andrej Denisovitsj (Andries Dionysz) Winius, was een Nederlandse koopman die zich in Rusland had gevestigd en o.a. de eerste wapenfabriek had opgericht, in Toela. In 1655 waren Andrej Denisovitsj en zijn gezin zich van het calvinisme tot het Russisch-orthodoxe geloof bekeerd.² Op

² Kees Boterbloem legt uit waarom dit moest en hoe gevaarlijk het kon zijn om in het Moskou van toen calvinistisch te blijven. Hij vertelt hoe dramatisch het eraan toeging: “Almost a decade later, Nicolaas Witsen was told that A.D. Vinius (sic) had beaten his wife when at first she refused to convert” (38).

die manier konden hij en zijn zoon gemakkelijker toegang krijgen tot de hoogste Russische adellijke kringen.

In Lenneps *Kornelia Vossius* vertelt Andrej Andrejevitsj op verzoek van professor Vossius zijn levensverhaal, in verzorgd Nederlands:

— ‘Indien gy, mijn Heer!’ zeide Vossius, ‘in alles even bedreven zijt als in het vloeiend Latijn spreken, dan gewis kon die leiding, waar gy van spreekt, aan geene betere handen zijn toevertrouwd. – Maar, verschoon my, uw eigen naam hebt gy my nog niet medegedeeld’.

— ‘Mijn naam’, was het antwoord, ‘is een van degene, die, al noemt men ze, nog even onbekend blijven. Ik heet Andreas Winius. Mijn vader is uit Holland afkomstig, doch heeft zich voor dertig jaren in Rusland nedergezet, waar hy een geschutgietry heeft opgericht aan de boorden der Toulitza, de eerste in dat land, die met watermolens gedreven wordt. Ik zelf ben in Moskou geboren; doch heb my reeds vroeg naar Duitschland begeven, om my in de wetenschappen te oefenen’ (Lennep 57–58).

Onder tsaar Aleksej werkte A.A. Winius eerst als *doemny diak* (een soort secretaris) bij de *Posolsky prikaz* (te vergelijken met het ministerie van buitenlandse zaken). Vanaf 1675 zou hij een kwart eeuw lang de postdienst van Rusland beheren en wat later werd hij ook nog hoofd van de *Apotekarski prikaz*, het bureau dat medische zorg voor de tsaar en het hof regelde.

Jacob van Lennep vat deze carrière heel kort samen: “[Na de dood van Kornelia Vossius] keerde [Winius] naar Moskou terug, waar hy de belangrijke fabriek zijns vaders overnam en gaande weg tot hooge eeramten klom” (80).

Toen in 1689 Peters zus Sofia naar een klooster werd verdreven en Peter alleenheerser werd, behoorde A.A. Winius tot de kring van zijn naaste medestanders. Onder Peter de Grote bekleedde hij de hoogste functie in de *Sibirsky prikaz* en nog een aantal *prikazen*. Hij was ook nauw betrokken bij de bewapening van het Russische leger, zowel door het produceren van kanonnen en geweren in Toela als door het bevorderen van contacten met Nederlandse wapenleveranciers.

Bovendien vervulde deze hoge staatsman voor beide tsaren ook de bescheiden maar uiterst belangrijke functie van vertaler en tolk. Hij tolkte voor tsaar Aleksej, onder meer toen de ambassade van Jacob Boreel (1664–1665) in Moskou was. Volgens Bruno Naarden kwam tsaar Aleksej dankzij dit gezantschap met de Nederlandse krantencultuur in aanraking; vanaf 1665 “vertaalde Winius de Nederlandse kranten die langs deze weg [namelijk per post – IM] in Moskou belandden en hij las regelmatig uittreksels daaruit aan de tsaar voor” (Naarden, internetbron).

Het is in deze periode van zijn leven dat A.A. Winius naast de praktische opdracht de tsaar op de hoogte te houden van de politieke ontwikkelingen in Europa, ook fictie bewerkte. Uit 1674 dateert het manuscript van zijn hand met de volgende lange titel: *Зрелище жития человеческого, в нем же изъяснены суть дивныя беседы животных со истинными к тому приличными повестями в научение всякаго чина и сана человеком, ныне новопереведено из немецкаго языка всем в общую пользу трудолюбием А.А. с. В., в царствующем граде*

в Москве, в лето от воплощения Бога слова 1674,³ dat wil zeggen *Het theater van het menselijk bestaan waarin wonderlijke gesprekken van dieren uitgelegd worden met bijbehorende verhalen ter onderricht van mensen van allerlei rang en stand, voor het eerst vertaald uit het Duits door A.A. zoon van Winius, in de tsarenstad Moskou in het jaar 1674 na Christus.*

Als brontaal vermeldt Winius *nemetski*, d.w.z. Duits. Zoals bekend, kon ‘Duits’ in de 17^e eeuw zowel Duits in de moderne zin van het woord als Nederlands betekenen. Als men de 134 fabels uit Winius’ manuscript vergelijkt met twee vermoedelijke bronnen, Joost van den Vondels *Vorsteliicke warande der dieren* (1617) en Aegidius Sadeler’s *Theatrum morum* (1608), dan wordt het duidelijk dat de eerste 116 fabels direct op Vondel gebaseerd zijn, de volgende 13 op Sadeler en de laatste 5 fabels weer op Vondel (Koreneva en Michajlova 81–88; Artemchuk 3–10). De tekst van A.A. Winius, als kind van zowel Vondel als Sadeler, zou mooi kunnen passen in de rijk vertakte stamboom van embleemfabels die P. Smith in zijn boek *Het schouwtoneel der dieren* heeft getekend voor Zuid- en Noord-Nederland, Frankrijk en Duitsland. Zowel *Vorsteliicke warande* als *Theatrum morum* komen er ook voor, naast andere talrijke afstammelingen van Edewaerd De Dene’s *De vvarachtighe fabvlen der dieren* uit 1567.

De werkwijze van A.A. Winius was precies hetzelfde als die van zijn mees- te voorgangers: hij volgde ook het principe van ‘selectieve imitatie’ (term van P. Smith). Een vertaling was eerder een compilatie en een bewerking. Al dan niet in overleg met de uitgever stemde de vertaler zijn tekst op het doelpubliek af door middel van diepgaande veranderingen, weglatingen en toevoegingen. Het is daarom dat Winius de brontekst niet vermeldde: het hoefde niet. Ook zijn voorgangers wier verzamelingen embleemfabels door Paul Smith onderzocht zijn, deden het niet. “Het is opvallend dat De Dene, in tegenstelling tot Gheeraerts [de maker van etsen – IM, AY], niet genoemd wordt door de Nederlandstalige navolgers van *De Warachtighe fabulen*”, schrijven Dirk Geirnaert en Paul J. Smith (29).

Winius’ *Theater van het menselijk bestaan* bleef heel lang erg populair in Rusland. Er werden talrijke afschriften van gemaakt die nu in de manuscriptenafdelingen van een aantal Russische bibliotheken worden bewaard. Volgens Tarkovskij zijn het er rond de vijftig (“Politicheskaya interpretacia basni” 163).⁴

Voor Peter de Grote moest Winius vooral na 1708 veel vertalen. Tegen die tijd waren namelijk nieuwe Russische letters ontworpen in Amsterdam, het zogenaamde ‘burgerschrift’, dat bedoeld was om in Russische drukkerijen de Kerkslavische letters te vervangen. In 1708 werd de eerste moderne drukkerij in Moskou

³ Bij het citeren van Oudrussische teksten hebben we om technische redenen de spelling wat aangepast en de specifieke Oudrussische letters door moderne vervangen.

⁴ Voor ons onderzoek hebben we het exemplaar in de Bibliotheek van de Russische Academie der Wetenschappen in Sint-Petersburg bestudeerd: “Zrelishche zhitia chelovecheskogo... 1674 goda. Rukopis”, per. A. Winiusa, Sobranie Rossiyskoy Akademii, no. 14. Biblioteka RAN. Shift 16.6.21.

gesticht. De boeken die daar verschenen, gingen over belangrijke onderwerpen die met het bouwen van vestingen, het voeren van oorlogen en het bebaren van zeeën te maken hadden. Het enige boek uit die tijd dat geen praktisch nut had, was *Het Theater van het menselijk bestaan*: in 1712, 38 jaar nadat het vertaald was, werd Winius' tekst gepubliceerd. De oplage telde 500 exemplaren, wat voor die tijd ongelooflijk veel was. Bij deze publicatie werden alle fabels van etsen voorzien, zodat *Het Theater* weer een echt emblemataboek werd. Van deze gedrukte tekst werden opnieuw handgeschreven kopieën gemaakt; Tarkovski noemt vier bibliotheken waar die afschriften vandaag de dag te vinden zijn (“Politicheskaya interpretacia basni” 164), maar alle exemplaren van het gedrukte boek zijn helaas verloren gegaan (Bykova 504–514).

3. De strategie van Winius: weglating

Als men Winius' fabels met hun bronteksten vergelijkt, merkt men direct dat hij alle teksten inkort en verandert, zowel uit *Vorsteliicke warande* als uit *Theatrum morum*, zowel in het begin van de *Zrelishche* als in het midden en aan het einde. Hoewel in Vondels barokgedichten veel meer ‘moois’ te vinden is dan in de eenvoudigere gedichten van Sadeler, is de aanpak van de vertaler hetzelfde: hij geeft een korte samenvatting in proza en af en toe borduurt hij voort op bepaalde gedachten die hij actueel vindt voor de Russische lezers.

Omdat Vondels fabels de basis vormen voor 90% van A.A. Winius' boek, demonstreren we zijn vertaalstrategie (of, met andere woorden, ‘selectieve imitatie’) aan de hand van zijn vier vertalingen/bewerkingen van gedichten uit *Vorsteliicke Warande der dieren*.⁵ Om te beginnen moeten we eerst Vondels brontekst onder de loep nemen.

Zoals bekend is *Vorsteliicke Warande der dieren* een bewerking van Franse sonnetten uit de fabelverzameling *Esbatement moral, des animaux* (Anvers 1578), die op zijn beurt teruggaat op de hierboven reeds genoemde *De vvarachtighe fabvlen der dieren* door E. De Dene. Al deze verzamelingen waren van mooie etsen voorzien. Het boek van Vondel behoort dus tot het in de 17e eeuw uiterst populaire genre van emblematische poëzie. Elk van de 125 genummerde «blokken» bestaat uit: a) een titel; b) een ets met een afbeelding van de fabelpersonages; c) een onderschrift in proza: een of twee korte verhalen uit de wereldgeschiedenis die de fabelmoraal illustreren (niet door Vondel geschreven), d) de fabel in Vondels verzen.

De originele gedichten van Vondel tellen 12 à 26 regels en hebben de vorm van gepaard rijmende alexandrijnen: zesvoetige jamben met rijmschema ‘AAbb’

---

⁵ Wie speciale belangstelling heeft voor Winius' bewerking van Sadeler's gedichten, leze ons artikel uit 2016 (Michajlova & Koreneva 81–91).

(twee keer slepend, twee keer staand, of andersom). Er komen veel ornamentele stijlfiguren voor die typisch zijn voor Vondel als barokdichter, zoals retorische vragen, uitroepende zinnen, opeenstapelingen van synoniemen en enumeraties.

In zijn vertalingen streeft Winius niet naar behoud van formele klank- en stijlkenmerken van de originele Nederlandse verzen. Hij vertaalt alles in proza en geeft een beknopte samenvatting van delen van het origineel in een eenvoudige taal. Terwijl hij de informatieve prozaïsche onderschriften bij de prenten nogal precies vertaalt, laat hij al het ‘moois’ uit Vondels barokpoëzie gewoon weg, zodat het geheel veel korter wordt. In feite past Winius bij het vertalen van de *Vorsteliicke Warande* dezelfde aanpak toe als bij het vertalen van Nederlandse krantenartikelen in opdracht van tsaar Aleksej.

Dat Winius helemaal niet bang was voor inkorten, kunnen we duidelijk zien als we zijn vertaling van fabel № 107 lezen.

A. De brontekst:

CVII. DE BEYR EN DE BIJEN.

- Hoe jeuckt mij mijne maegē, hoe kittelen mijn zinnen,
 Om erghens eenen buyt of leck'ren beet te vinnen,
 Sprack d'onbesuyste Beyr: ick zien hier aen dees zij,
 En val de korven aen, ghelaen met leckernij.
- 5 Gans doodt! hoe prickelt ghij mijn dus, ontelbre Swarmen?
 En angelt mij ter doodt; hebt over mijn erbarmen.
 Den Beyr (om snoepen dol) bespiede' een nieuwe kans:
 De Bijkens (op haer hoed) verleeren hem al t'hans
 Het snoepen beter af: zij priemen hem zijn ooghen,
- 10 Zijn ooren en zijn muyl: en sonder mededooghen
 Doorbooren hem zijn vel, met vlimmen in zijn huyl,
 Dat hij verbolghen tiert, en krijscht gants overluyd:
 Ick heb te laet met schae mijn domheyd ondervonden,
 Ick worde recht ghepijnt om mijn bedreven sonden:
- 15 Was ick niet eerst gheleert, dat ick nu andermael
 Moet klaghen mijn verdriet, en lijden dese quael?
 'Wiens herte brandt en blaectt zijn naesten te beschaden,
 'Moet straffe, schande' en smaet op zijnen halse laden.
 'Wie tijdelijcken keert, en hout zulcx voor ghewis,
- 20 'Dat dit een lesse tot zijn onderwijzinghe is,
 'Sal naemaels zijn gherust, en niemant meer bedroeven,
 'Ghenoeghen met het zijn, en s'anders niet behoeven (WB I, 731).

B. De vertaling van Winius:

107. О МЕДВЕДЕ И ПЧЕЛАХ

Некогда прииде медведь ко улиам пчелным, хотяше себе сладким медом насытити. Опровергну же ему кошницу ихъ, абие еле живу ему отбегшу (355).

C. Een Nederlandse vertaling van de Russische fabel:⁶

VAN DE BEER EN DE BIJEN

Er kwam eens een beer naar de bijenkorven die van zoete honing wilde eten. Toen hij hun korf pakte, rende hij half levend weg.

De brontekst bestaat uit 22 regels (190 woorden) en begint met een lange innerlijke monoloog van de beer, terwijl de vertaling maar 2 regels (21 woorden) telt. In het geciteerde fragment zien we twee keer twee uitroepen die ongeveer hetzelfde betekenen: “Hoe jeukt mij mijne maag” $\simeq$ “hoe kittelen mijn zinnen”; “hoe prikkelt gij mij dus” $\simeq$ “En angelt mij ter dood”. Er staan nog een paar synoniemen in de 2e regel: “eenen buit” $\simeq$ “lekkren beet”. Al deze barokke stijl-middelen zijn niet meer terug te vinden in de vertaling; de hele monoloog van de beer is weggelaten, de emoties van het gulzige beest interesseren de vertaler absoluut niet. Wat overblijft is een zeer kernachtige samenvatting van het verhaal, waarbij de lezer zelf de emoties moet invullen: eerst het kwellende verlangen en daarna de pijniging door de bijen. Winius vermeldt wel expliciet de afloop, die Vondel min of meer impliciet laat: Winius’ beer rent half levend weg, terwijl hij bij Vondel doodgestoken dreigt te worden (vs. 6). Uit de tweede monoloog van de beer – met de gedragsles – kan de lezer afleiden dat hij het er levend van afbrengt; bij Winius blijft de les van inzicht in het verkeerde gedrag impliciet.

4. De strategie van Winius: toevoeging

Hoewel Winius’ vertalingen zoals die over de gulzige beer meestal heel compact zijn en veel korter dan de brontekst, vinden we in een aantal teksten ook omvangrijke toevoegingen van zijn hand, waarin hij de gedachtegang van de brontekst verder ontwikkelt. Zulke toevoegingen maakt hij bij, volgens onze berekeningen, 25 fabels, die zowel op de *Vorsteliicke Warande* teruggaan als op *Theatrum morum*. Deze vertalingen zijn een duidelijk bewijs van zijn verlangen om zijn tekst toegankelijk te maken voor de Russische lezer en daarmee de zeden en gewoonten van zijn Russische landgenoten te verzachten en te verbeteren door voor hen de normen en waarden van de Nederlandse brontekst te duiden – en daarmee die van de West-Europese humanistische cultuur waar Vondels bundel een onderdeel van was. R.B. Tarkovski merkt zeer terecht op dat “de tekst van Winius vooral emotioneel en opgewonden is als de fabel over sociale onrechtvaardigheid gaat” (“Zrelishche zhitia chelovecheskogo” 251). De aard van dit

---

⁶ Hier en verder zijn de Oudrussische teksten naar het Nederlands vertaald door I. Michajlova.

soort expressieve toevoegingen kunnen we het beste begrijpen als we een drietal vertaalde fabels onder de loep nemen.

4.1. Fabel LXXXVIII. *De ezel, buffel, kameel, en muil*

In deze fabel praten een ezel, een buffel, een kameel en een muilpaard met elkaar over hun moeilijke leven: ze moeten zware lasten dragen in opdracht van de mens. Vooral de ezel komt in opstand tegen zijn lot, maar de andere dieren sporen hem tot gelatenheid aan, want het is dom om zich tegen de mens te verzetten.

A. De brontekst:

- T'langh-halzighe Cameel, den Ezel afghedreven,
 'tLast-draghend Muyl-Peerd, en de Buffel, zat van leven,
 Zich vonden 'tsaem vergaert, in een ghezoncken dal:
 Elck klaeghde zijn verdriet en daeghlijcx ongheval;
 5 Om dat elck volghen most zijns heeren last en wenschen,
 En dienen tot gherief en slavernij der menschen.
 Den Ezel langh-gheoord die kreesch uyt onghedult,
 Hij was aen zulcken last noch arbeyd niet verschuld,
 Hij wildet zich onslaen, en langer dus niet kruypen,
 10 En voortaan oeffnen niet als vreten, slempen, zuypen.
 Dies strafften d'and're drije zijn domheyd al te rouw,
 En raden dat hij met dien staet vernoeghen zouw.
 Want willen slavernij ontgaen is moeyt verloren,
 Om dat wij (zeyden zij) tot slaven zijn gheboren.
 15 'Hoe menigh plompaert noch al stribbende bepleyt
 'tOntgaen het dienstbaer juck dat hem is opgheleyd.
 'Maer 'tis vergeefs ghewoelt om't voorschick te verschrijven:
 'Want die een Ezel is, die moet een Ezel blijven (WB I, 693).

B. De vertaling van Winius:

88. О ВЕРБЛЮДЕ, ОСЛЕ, ВОЛЕ И КАТЫРЕ

Некогда сии собравшася и поведаша друшг другу с великою жалостию, како непрестанно работают и тягость несносу на ны полагають. К сему же еще и лютое от человекъ подь-емлють бисние. Осел же возопи гласом великим и рече: «Аз не могу вящше работати, и аще господинъ мой мя и начнетъ притужати, то начну противлятися и битися, дондеже оставит мя. И отселе хошу жити в покое и во благоденствии».

Прочия же клеветы его ругахуса ему, глаголюще: «Юроде! Почто беснуеши? Не веси ли, яко к работе человеком вси сотворениесмы? И аще не будем работати, учнутъ насъ бити и к тому не кормити».

Являя тем, яко мнози аще ищут разными образы себе изобрести волю, но не могут, зане кто сотворень осел или вол, в том и пребудет (342).

C. Een Nederlandse vertaling van de Russische fabel

88. VAN DE KAMEEL, EZEL, BUFFEL EN MUIL

Op een dag kwamen deze bijeen en klaagden dat ze eindeloos moeten werken en zware lasten dragen. Bovendien worden ze door de mens onbarmhartig geslagen. De ezel riep met een harde stem: “Ik kan niet meer werken, als mijn meester mij weer wil uitbuiten, dan ga ik me ertegen verzetten en hem slaan totdat hij mij met rust laat. Van nu af aan wil ik in rust en welvaart leven”.

De andere kameraden scholden hem uit: “Dwaas! Wat sta je hier te razen! Wij zijn allemaal geschapen om te werken. Als we niet werken, dan begint men ons te slaan en geeft men ons geen eten meer”.

Hiermee laat men zien dat velen naar vrijheid streven maar niet vrij kunnen worden, want wie als ezel of buffel is geschapen, zal dat ook blijven.

De klacht van de ezel over zijn rechteloos, onderdrukt bestaan staat in de brontekst in indirecte rede, terwijl de vertaler voor directe rede kiest om het emotioneler te maken. Net zoals in de meeste fabels laat Winius de stijlfiguren van Vondel weg (bijv. het epitheton ornans “den ezel lang-geoord” in r.7, de opeenstapeling van synoniemen “vreten, slempen,⁷ zuipen” in r.10 enz.). Maar merkwaardig genoeg voegt de vertaler zijn eigen paren synoniemen toe: “начну противлятися и битися” (‘dan ga ik me ertegen verzetten en hem slaan’); “жити в покое и во благоденствии” (‘wil ik in rust en welvaart leven’). Als resultaat is de emotionele uitbarsting van de ezel langer geworden: in het origineel telt die zevenentwintig woorden, in de vertaling dertig.

Bovendien beklagen de Nederlandse dieren zich alleen over het zware werk, terwijl hun Russische lotgenoten ook nog twee keer zeggen dat ze worden geslagen (onderstreepte zinnen). Blijkbaar choqueeerde de mishandeling van bedienden door rijke mensen in zijn omgeving Winius.

4.2. Fabel CII. *Van 't dronken hert*

In de vertaling van de fabel over drankzucht, wat een typische, oeroude kwaal van het Russische volk was en (helaas) is, komen erg veel toevoegingen voor. Het verhaal zelf is heel kort: het hert dronk te veel wijn en bezeert daardoor zijn been aan een eiken blok. Maar de moraal die geadresseerd is aan de “kittebroërs” (= drinkebroers), is heel breedvoerig:

A. De brontekst:

Een Hert ghewent in weelde en alle leckernijen,
 Begaff zich tot den dronck en volle slempernijen:
 Door d'overstal'ghe maet, en 'tgulzige gheslock
 Verbreeckt zijn tenghre been aen eenen eyken block.

⁷ ‘Slempen’ betekent ‘overdadig eten en drinken’.

- 5 'Let hier op Kittebroers: dit zijn de waerde gaven,
'Die Bacchus geeft zijn maets en Ceres hare slaven:
'Wanneer hij van zijn vrucht, en zij van haren dranck
'V schenckt de kroesen vol, dan zijn de beenen ranck,
'Dan krenken zij 'tvernuft, betoveren u zinnen,
- 10 'Door dat ghij van haer sap en natt te soet wilt ninnen.
'Dan steyghren zij in 't hooft, en timmeren in 't breyn:
'Ghij waent u een Monseur, vast wort de beurse kleyn.
'Ghij speelt den Gochelaer, oubolligh in manieren,
'En bootst soo wreet, soo vuyl, en slecht nae alle dieren.
- 15 'De zinnen zijn van huys, door 't poyen dagh en nacht.
'Men krauw't vergeefs den kop, alst gelt is door-gebracht.
'Het hammeken is op: de beenen zijn ghebroken:
'De goe gheleghentheyd en tijdt is weg gheslooken.
'De leeden zijn verstijft: De Lever, Longhe, en Milt
- 20 'Versopen en verteert. Dits loon van 't Dronckaerts gilt.
'Volght dan des waerheydts less, leert soberheyd ghebruycken;
'En vlied, als eene pest, zinlose Bacchi kruyken.
'Lett voor al op de spreuck: *Alst bier is in de man,*
'*Dan is al zijn verstand, en wijsheyd in de kan* (WB I, 721).

B. De vertaling van Winius:

О ЕЛЕНИ ПИАНОЙ

Некой елени обычай бяше выну во пианстве пребывати. И в некое время напившиися ей, хотя древо прескочити, преломи себе ногу.

Темъ научая всех гонящих пиянства и поработивших себе Бахусу (еллинский идол пианства) и Цересеи. Ибо, наполнивший себе пианствомъ и своимъ украси, объядени-ем, что, какие плоды посем от таковых наследует? Не всякое ли зло, всякия нечистоты и блудодеяния, свары, убийства, крамолы и злообразие? – ибо тогда преизряднейшее создание, **его же богъ подобообразиемъ своимъ украси**, самоволне претворяется в подобие всякого скота, зане вино, достигъ злыми своими пары во главу, отгоняет человеком разум, память, смыслъ, слово, силу и срамъ. И бывають таковыи пианицы овии подобни нечистымъ псамъ, овии гневливымъ медведемъ, овии смехотворнымъ пификамъ, инии же сквернымъ свиинямъ и прочинимъ подобнымъ симъ. Сего ради подобаетъ кийждому, **наипаче христианину**, от сихъ отвращатися и воздержаниемъ от сихъ себе хранити (353).

C. Een Nederlandse vertaling van de Russische fabel

VAN HET DRONKEN HERT

Een hert was het gewoon veel te drinken. Eens wilde het over een boomstam springen toen het dronken was, en brak zijn been.

Dat is een les voor degenen die het gewend zijn veel te drinken en slaven zijn geworden van Bacchus (Griekse god van de dronkenschap) en Ceres. Want als men te veel gedronken en gegeten heeft, waartoe leidt dat dan? Leidt het niet tot allerlei euvel, vuiligheid, losbandigheid, ruzie, moord, leugens en afstotend uiterlijk? Want in dronken toestand verandert het schepsel Gods dat naar Zijn beeld is geschapen in een stuk vee, want als de boze wijngeesten hen naar

het hoofd stijgen, dan raakt men zijn verstand, geheugen, denk- en spraakvermogen, kracht en schaamte kwijt. En dan lijken deze dronkaards op vuile honden of op grimmige beren, belachelijke apen, sommigen zelfs op vuile varkens en dergelijke. Daarom moet iedereen, vooral een goede christen, van alcoholgebruik afzien en zich ervan onthouden.

In de brontekst zijn geen retorische vragen te vinden, er worden maar drie nadelen van dronkenschap genoemd: a) losbandigheid, mal, laag dierlijk gedrag (vs. 9–12a, 14, 21b–22), b) geldverspilling (vs. 12b–16), c) zware gevolgen voor de gezondheid (vs. 17–20a).

Voor de Russische lezers maakt Winius twee soorten toevoegingen: ten eerste om een onbekende naam uit te leggen en ten tweede om de tekst echt aangrijpend te maken. Hij geeft dus commentaar bij “Bacchus” en doet het niet helemaal correct, maar voor de Moskovieten was het verschil tussen de Griekse en Romeinse goden waarschijnlijk niet zo belangrijk. Hij maakt zijn vertaling veel emotioneler dan de brontekst door twee vurige retorische vragen toe te voegen en een heel aantal enumeraties. Hij geeft een gedetailleerde opsomming van a) de zonden die een dronken mens begaat: vuiligheid, losbandigheid, ruzie, moord, leugens en afstotend uiterlijk (gecursiveerde woorden), b) de goede eigenschappen die een dronken persoon kwijtraakt: verstand, geheugen, denkvermogen, spraakvermogen, kracht en schaamte, e) de dieren waarop een dronkaard begint te lijken: hond, beer, aap, varken (onderstreepte woorden); hier wordt Vondels nabootsen van wreed, vuil en slecht dierlijk gedrag (vs. 14) uitgewerkt. Verder wordt in de vertaling tweemaal de christelijke gedachte uitgesproken dat de mens naar Gods beeld is geschapen en als goede christen zijn menselijke uiterlijk niet moet verliezen (vetgedrukte woorden).

Winius’ bewerking van deze fabel is bijzonder merkwaardig want hij voegt hier dezelfde stijlfiguren (retorische vragen en enumeratie) toe die hij bij de bewerking van andere fabels juist weglaat. Terwijl deze stijlfiguren in Vondels teksten vooral een ornamentele functie vervullen, maakt Winius er gebruik van om zijn pleidooi tegen alcoholisme zo vurig mogelijk te maken.

4.3. Fabel CXIII. *Den hoen en den diamant*

In de fabel over de haan en de diamant kiest Winius voor maximaal inkorten daar waar beschreven wordt hoe de haan op zoek is naar voedsel op de boerderij (zevenendertig woorden in de brontekst, tien woorden in de vertaling). De monoloog van de haan over de diamant die hij toevallig op de grond vindt, is in het Russisch ook veel korter geworden (negentien woorden tegenover veertig woorden):

A. De brontekst:

De krijghsche en strijdbaere’ Haene’ al krabbelend’ met spooen,
Soect in het vuyle slick, ontrent de Goysche kant,

- Nae haver of nae kaff, nae boeck-weyt of nae kooren;
Terwijl hij't kostjen soeckt, vindt hij een Diamant.
- 5 Sprack, Wat magh mij 'tluweel (dus ciereelijck) vermaken,
Dat d'ooghen wel verfraeyt, en lonckt mij lieflijck an?
Ick soeck slechts kaff en graen, om aen den kost te raken:
Dees pracht en overdaed daer heb ick 'twalghen van.
'Ghekroonde Vogel wijs! kont ghij dijn meerder leeren,
- 10 'Haer wulpsche dartelheyt, en diere pronckerij
'Verachten en vertreen? dus mensche wilt u keeren,
'En spiegelt doch aen hem u prael en hoverdij.
'De Peerle' is oock de konst der wijse en hooghgheleerde,
'Die van d'onwetende' Haen verniet wort en verneert:
- 15 'Vytwendighlijck, en is cieraet van geender weerde,
'Soo ghij inwendichlijck nootdruchticheyt ontbeert (WB I, 743).

B. De vertaling van Winius:

113. О ПЕТЕЛЕ, ОБРЕТШЕМ КАМЕНЬ ДРАГИЙ

Некий петель, ища в земле пищи себе, обрете драгий адамант и рече в себе: «Что сотворю с камнем сим драгимъ, зане снести его не могу? Довлеет же ми обратша зерна, ими же насыщаюся».

Тем являя, яко преизлишняя украшения человеку зело вредять, наипаче таковымъ, иже себе украшають, домашния же свои раби гладом и хладом морят.

Подобне, яко сей петель отверже драгий сей камень, сице отвергают мнозии немьсленнии всякое учение, иже могут добродетели стяжати и совершенна человека укрощати (354–355).

C. Een Nederlandse vertaling van de Russische fabel

Terwijl een haan in de grond naar voedsel zocht, vond hij een dure diamant en zei hij tegen zichzelf: “Wat moet ik met deze kostbare steen doen, die ik niet kan meenemen? Ik zoek naar graan om te eten”.

Daarmee toont men aan dat overbodige sieraden zeer schadelijk zijn voor mensen, die zichzelf met edelstenen versieren terwijl ze hun huisslaven honger en kou laten lijden.

Zoals deze haan de edelsteen heeft geweigerd, weigeren ook veel onwetenden alle kennis, waarmee men deugd kan verwerven en die de mens kan vervolmaken.

De Russische haan stelt dezelfde vraag als zijn Nederlandse voorganger, maar formuleert hem bondiger door barokke enumeraties en synoniemparen weg te laten (“Dat d’ oogen wel verfraait, en lonkt mij lieflijk an” in r.6, “kaf en graan” in r.3, “pracht en overdaad” in r.8). In de brontekst neemt de auteur dan het woord en richt zich beurtelings tot de haan en tot de lezer. In plaats van deze retorische truc formuleert Winius heel lapidair de moraal van de fabel: materialiteit is schadelijk. Maar hij voegt nog een belangrijk facet toe aan de berisping van de ijdelheid van rijke mensen: in de brontekst zijn “wulpsche dartelheid en diere pronckerij” alsook “praal en hoverdij” afkeurenswaardig op zichzelf, terwijl de vertaler benadrukt dat rijke mensen veel geld aan hun sieraden besteden ten koste van de medemensen, met name hun huisbedienden die niet genoeg te eten

krijgen. Ook in deze toevoeging maakt Winius gebruik van een stijlfiguur: in de vaste uitdrukking «морить голодом» (honger laten lijden) last hij het rijmende woord «хладом» (kou) in. Net als in fabel 88 over de ezel, de buffel, de kameel en het muilnier keurt hij hier de uitbuiting van bedienden door hun meesters af.

5. Conclusie

A.D. Winius (vader) en A.A. Winius (zoon) waren twee invloedrijke Nederlanders in Rusland die een belangrijke rol speelden in de ontwikkeling van de Russische staat en maatschappij in de 17^e en 18^e eeuw. Ook in de Nederlandse literatuur hebben ze allebei sporen nagelaten: de vader werd door Vondel bezongen in diens lofdicht *D.H. Andreas Deonyszoon Winius, zyne Zaerse Majesteits van Ruslants Commissarius, en Mosk: Olderman* uit 1650, de zoon werd een van de hoofdpersonen in Jacob van Lenneps verhaal *Kornelia Vossius* uit 1857.

Zowel vader als zoon waren Nederlanders die hun Nederlandsheid met zich meebrachten naar het verre Moskovië. De vader bracht zijn Nederlandse ondernemingsgeest en de kennis van moderne technologieën mee; de zoon streefde niet alleen naar het moderniseren van de Russische staat maar ook naar het bijbrengen van West-Europese humanistische waarden aan de inwoners van het land. Dat deed hij door moralistische fabels uit Vondels *Vorsteliicke warande der dieren* te vertalen die hij aanvulde met fabels uit Sadelers *Theatrum morum*. Bij het vertalen ging hij heel vrij met de tekst om: hij maakte de tekst veel korter door zo goed als alle barokke stijlfiguren van Vondel weg te laten. Het was voor Winius belangrijk om zo veel mogelijk nadruk te leggen op de beschrijving van menselijke gebreken die hij onder zijn Russische landgenoten waarnam. Om zijn betoog tegen vernedering en mishandeling van de medemens en zijn pleidooi tegen overmatig alcoholgebruik zo vurig en overtuigend mogelijk te laten klinken maakte hij gebruik van dezelfde retorische middelen die hij in andere fabels weglief, met name directe rede, retorische vragen, enumeratie en opeenstapeling van synoniemen. Wat voor de jonge Vondel een middel was om zijn *Vorsteliicke warande der dieren* tot een verfijnde literaire tekst te maken, diende Winius als instrument om een sterke tekst te schrijven die indruk zou maken op zijn lezers zodat ze in een betere, rechtvaardiger wereld zouden willen leven.

Bibliografie

Primaire literatuur

Sadeler, Aegidius. *Theatrum morum, artliche Gespräch der Thier mit wahren Historien den Menschen zu Lehr*. Prague, 1608, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5606663w/f19.item>. geraadpleegd 24 augustus 2021.

- Van Lennep, Jacob. “Kornelia Vossius”. *Romantische werken*, deel 14. M. Wijt & Zonen, 1859, pp. 41–83, https://www.dbnl.org/tekst/lenn006roma15_01/lenn006roma15_01.pdf. Geraadpleegd 30 april 2021.
- Van den Vondel, Joost. “D.H. Andreas Deonzszoon Winus, zyne Zaerse Majesteits van Ruslants Commissarius, en Mosk: Olderman”. *De werken van Vondel*, deel 5. 1645–1656 (1931), p. 596, https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe05_01/vond001dewe05_01_0162.php. Geraadpleegd 30 april 2021.
- . “Vorsteliicke Warande der dieren”. *De werken van Vondel*, deel 1. 1605–1620 (1927), pp. 498–767, https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe01_01/. Geraadpleegd 30 april 2021.
- Winus, A. [Andrey] A. “Zrelishe zhitia chelovecheskogo”. *Ezop na Rusi. Vek XVII*, geredigeerd door Rostislav Beakaevich Tarkovskii en Lana Rostislavovna Tarkovskaia. Dmitrii Bulanin Publ., 2005, pp. 301–364.
- . “Zrelishe zhitia chelovecheskogo... 1674 goda. Rukopis”. *Sobranie Rossiyskoy Akademii*, no 14. Biblioteka RAN. Shifr 16.6.21.

Secundaire literatuur

- Artemchuk, Anastasia. “Zrelishe zhitia chelovecheskogo A.A.Winusa: istochniki I variatsii”. *Letnyaya shkola po russkoy literature*, vol. 12, no. 1, 2016, pp. 3–10.
- Boterbloem, Kees. *Moderniser of Russia. Andrei Vinus, 1641–1716*. Palgrave Macmillan, 2013.
- Bykova, Tatyana. “Zaterianoe izdanie ‘Zrelishe zhitia chelovecheskogo’”. *Opisanie izdaniy grazhdanskoi pečati. 1708–ianvar’ 1725 g.* Academy of Sciences of the USSR Press, 1955, pp. 504–514.
- Geirnaert, Dirk, en Paul Smith. “Tussen fabel en embleem: *De warachtighe fabulen der dieren* (1567)”. *Literatuur*, vol. 9, 1992, pp. 22–33.
- Koreneva, Marina, en Irina Michajlova. “K voprosu o yevropeyskikh istochnikakh ‘Zrelishe zhitia chelovecheskogo’ (1674)”. *Skandinavskaya filologiya*, vol. 14, no. 1, 2016, pp. 81–91.
- Michajlova, Irina. “O moskovitakh Vinusakh i amsterdantse Vondele. Fakty i gollandskiy mif”. *Rossiya i zapadnoyevropeyskoye Prosveshcheniye*. RNB Publishers, 2016, pp. 373–382.
- Michajlova, Irina, en Marina Koreneva. “‘I yako mnogim yazykom izuchen b’ashe’. O ‘Zrelishe zhitia chelovecheskogo’ A.A. Winusa i yego istochnikah”. *‘Ik hou van jou, Peters creatie’. Festschrift presented to Prof. Emmanuel Waegemans (KU Leuven) at the occasion of his retirement in 2016*. Pegasus, 2016, pp. 81–91.
- Naarden, Bruno. *Nicolaas Witsen en Tartarye*, http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/witsen/dutch_intro.pdf. Geraadpleegd 30 april 2021.
- Smith, Paul. *Het schouwtooneel der dieren. Embleemfabeln in de Nederlanden (1567–ca. 1670)*. Uitgeverij Verloren, 2006.
- Tarkovskii, R.B. “Politicheskaya interpretacia basni. Praviteli i poddannye”. *Ezop na Rusi. Vek XVII*, geredigeerd door Rostislav Beakaevich Tarkovskii en Lana Rostislavovna Tarkovskaia. Dmitrii Bulanin Publ., 2005, pp. 144–164.
- . “Zrelishe zhitia chelovecheskogo”. *Literatura I obshchestvennaia mysl’ Drevnei Rusi*. Nauka Publ., 1969, pp. 248–253. (*Trudy otdela drevnerusskoi literatury*, vol. 24).
- Yurkin, I.N. *Andrei Andreevich Vinus*. Nauka Publ., 2007.